

A Magyar Nemzet vitafóruma

Tűnődés egy könyv felett

Utcák, terek, emberek — Ismerjük a névadókat?

NEMRÉGIBEN JELENT

MEG a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár munkatársainak összeállításában és a Kossuth Könyvkiadó gondozásában az „Utcák, terek, emberek” című kiadvány Budapest személynevet viselő utcáiról. Azóta sok ezer érdeklődő lapozgatta, a kritika — ezeken a hasábkokon is — a témának kijáró megbecsüléssel üdvözölte a hézagpótló kötetet.

Örülök neki jómagam is, ahogyan egy szép és hasznos könyvnek örülni szoktak. Az anyaga gazdag, 796 névcikkében 800-nál több személyről nyújt lexikális tájékoztatást, akiknek a nevét 1753 út, utca, köz, park, forduló, tér, sor, sétány viseli. Az életrajzi adatok szövegezése tömör, az adatok túlnyomó többsége hiteles, az értékelés legtöbbször elfogadható. Értékét és tetszetősségét 145 arckép, utcarészlet, névtábláról vagy szoborról készült felvétel növeli. A képek minősége jó, az Athenaeum Nyomda mélynyomása kifogástalan, a kötet külsőre is megnyerő, nyomdahiába alig-alig akad benne, csak a Bauczek utcából lett betűcsere folytán ABUCSEK UTCA.

A főváros lakóit természetesen érdeklik azok az utcák és terek, amelyeken naponként fordulnak meg: ha megjelenik egy-egy cikk a közterületek elnevezésével kapcsolatban, a szerkesztőségbe történészek és járőkelők levelei áramlanak, telefonok csengetnek, érkeznek a hozzászólások. Ez az érdeklődés még fokozottabbá válik, ha egy olyan kötet lát napvilágot, amely azt a feladatot vállalja magára, hogy útmutatást ad valamilyen személynevet viselő közterületről.

Ennek jegyében és tudatában tűnődtem én is a kötet olvasán és zsongtak bennem a feltoluló gondolatok, megjegyzések, kiegészítések. Kissé ugyanis a sajátomnak érzem az *Utcák, terek, emberek*et. Az előszó tájékoztatja az olvasót arról, hogy kerekén tíz éve jelent meg „Az utcák őrzik emléküket” címen egy azonos célkitűzésű kiadvány: annak az ötlete pedig tőlem származott, a kézirat első változatát én szövegeztem, amit aztán mások lektoráltak, rövidítettek, képeket gyűjtöttek hozzá. A mostani kiadvány ennek a tíz év előtti nek egyenes lezárásaként, amit az is bizonyíthat, hogy tucatnyi találathatók olyan névcikkek, amelyek a két kötetben szóról szóra megegyeznek. A jelenlegi kiadás bővebb a réginél, tartalmazza az azóta adott 118 új elnevezést és azokat az adatokat, amelyek az utolsó években fellelhető helytörténeti kutatás hozott felszínre: osztózik azonban a korábbi kötet egyes hiányosságaiban és hibáiban is.

Bármilyen váratlan is, a már alig ismert *Dalmady Győző* vagy csak az irodalomtörténet által számon tartott *Dayka Gábor* költőnek van utcája Budapesten, de a *Ludas Matyi* szerzőjének, *Fazekas Mihály*-nak nincs. A vízvárosi *Fazekas* utcát ugyanis — ellentétben a kiadvány szavaival — nem róla nevezték el. Ismeretes, hogy *Fazekas* főhadnagy nem magyarosította a nevét, ezt az utcát pedig a XIX. század első felében a címtárak és utcajegyzékek *Hafner Gasse* alakban tüntetik fel, de az 1845-ös kiadású *Pest-Budai Vezéd* is jelzi *Fazekas* utcaként, noha akkor érdemek elismeréséül még nem adtak személynevet a közterületeknek.

Aztán beszélhetünk a rákospalotai Kemény István utcáról is, melyet a kiadvány szerint *Kemény István* (1811—1881) erdélyi politikusról nevezték el. Kétségtelenül érdemes egyéniség, de 1930 körül, amikor a nevét adták, aligha tartották számon. Ezzel szemben nagyon jól ismerték a helyiek dr. *Kemény István* táblabíró, aki az Országos Földbirtokrendező Bizottságnál annak a területnek a telekfelosztási ügyeit intézte, ahol az utca fekszik.

Találhatunk újabb példát is.

Kétségtelen, hogy az újpesti teret és utcát *Papp Józsefről* (1917—1956), a Köztársaság téri pártszékház védelmének mártírjáról nevezték el, hiszen a felszabadulás előtt az Egyesült Izzóban dolgozott. Biztos azonban, hogy Kispeszthez nem kapcsolódott a tevékenysége, az ottani *Papp József* utca kétszeres névedés szülötte. Nem József, hanem *Papp János* 1919-es kommunista, akit az ellenforradalom kivégezt és nem 1956 után, hanem 1948. március 4-én adta az utcanévet az akkor még különálló Kispeszt közgyűlése.

Még ennél is furcsább eset a terézvárosi *Kiss János utca* története, amelynek valamilyen névtáblája és házszámablaja a fenti névformát jelöli, azt a látszatot keltve, hogy az ellenállási mozgalom altábornagyáról van szó, holott az FKT 1874-ben *Kis János utcá*ként állapította meg a nevet. Ebben az alakban *Kis János* (1776—1846) műfordító, nyelvújító, *Kazinczy* Ferenc barátja gondolhatnánk. A valóságban azonban — több mint másfél évszázada — egy házégéről szóló *Szent János* szoborról kapta a nevét. Miután a mai Benczur utca a szomszédságban ugyancsak *Johannes Gasse*-nevet viselt, megkülönböztetésül ezt *Kleine Johannes Gasse* néven emlegették, amit már a múlt században leiterjakabként fordítottak le.

AM EZ AZ UTCA kimaradt a teljesség igényével készült kötetből, noha minden pesti járőkelő személynévnek véli. Nem tudni miért, de nem jutott hely a budafoki *Fazekas* fordulónak, az óbuda Dósa utcának, a várbeli *Babits Mihály* köznek, a krisztinavárosi *Haydn* parknak, vagy a XII. kerületi *Szunyogh* útnak sem. Valószínűleg az *Almássy* családról nevezték el az erzsébetvárosi teret és utcát, amint ezt az *Utcák, terek, emberek*-ben olvashatjuk, de azért érdemes lett volna megemlíteni, hogy a Dohány utca sarki épületén *Almássy Pálra* (1818—1883), az 1849-es debreceni országgyűlés elnöke utaló emléktábla olvasható. Ugyanez az eset ismétlődik az óbuda Perényi út és a ferencvárosi Beöthy utca esetében, ahol a régi névtáblák *Perényi Zsigmondra* (1783—1849), illetve *Beöthy Ödön* (1796—1854) nevére utalnak.

Különös eset a vízvárosi *Lipthay* utca, amelynek a névadója valóban *Lipthay Béla* (1839—1899) főispán, közéleti férfi, de nehéz elhallgatni, hogy a névadáskor még élt egy ifjabb *Lipthay Béla* (1858—1928), aki a Fővárosi Közmunkák Tanácsában egybebeszélés között az utcák elnevezésével foglalkozkodott.

Az *Utcák, terek, emberek* előszavában olvastuk: „Ugyanakkor akadnak olyan utcák Budapest huszonkét kerületében, amelyeknél a leggondosabb kutatás sem tudta megállapítani, hogy az illetékesek kire gondoltak az elnevezéskor.” A kötetet lapozgatva, ha nem is túl sok, de egy-két tucat ilyen név található, ami nem is csoda egy akkora névrengetegben, mint a főváros nyolcezer név közterülete. A „leggondosabb kutatás” azért némileg csökkenthetné volna a hiányokat, amihez néhány adalékkal itt is szeretnénk hozzájárulni.

A budafoki *Bauczek* (nem *Baucsek*) utca névadójáról például a mostanában kiadott „Tény — Promontor” című kerületi monográfia is közli, hogy *Bauczek József* a helyi kádárok mozgalmának az elnöke volt a századfordulón.

A hiányok között talán a legmeglepőbb, hogy a belvárosi Eötvös tér névadóját „nem sikerült tisztázni”. A téren az Ybl Miklós által tervezett alapzatot ma is ott áll a *Huszár Adolf* által mintázott szobor, *Eötvös József* szobra. Talán az sem érdektelen, hogy a teret ugyanazon a napon (1879. május 25.) nevezték el, amikor a szobrot leleplezték, amint erről *Lieber Endre* is hírt adott a *Budapest szobrai* című könyvében.

A zuglói *Egressy út*, tér és köz elnevezési határozata nem mondja, hogy kire gondoltak, de azért utalni lehetett volna a lehetőségekre, ahogyan ezt sok más név esetében megtették. Egyébként majdnem bizonyos, hogy *Egressy Gábor* (1808—1866) a névadó.

Fordított a helyzet a rózsadombi *Aranka* utcánál, amelyet *Aranka György* (1737—1817) írónak ítélték oda. Ez ugyan lehetséges, bár a névadási határozat nincs meg, de elgondolkodtat, hogy abban a körzetben, alkalmazkodva a természeti viszonyokhoz, sok a növény- és virágnév, az *aranka* pedig ezek sorába is tartozhat.

A cinkotai *Décsi József* utcáról „a névadó személyét nem sikerült” megállapítani. Még életében nevezték el *Décsy József* gödöllői főszolgabíróról, akinek a járásához tartott Cinkota; 1923-ban halt meg.

A cinkotai utca ötvenéves és érdemtelen személyre utal, a kispesti *Frastaczky* utca azonban más, bár erről sem állapították meg a névadót. A város közgyűlése 25 éve, 1948. március 4-én nevezte el *Frastóczy András* utcának, egy fiatal kispesti munkásról, aki a kőbányai partizánegység tagjaként vesztette az életét 1944 karácsonján.

Város történeti érdekességű a terézvárosi *Lázár utca* neve, amelynek névadóját szintén ismeretlennek jelzi a kötet. Aból indulhatunk ki, hogy helyen a XVIII. században zöldes kertek virultak, az utca 1810 körül nyílt meg, a múlt század első felében *Lazarus Gasse* és *Lazarus utca* fordultak elő, ebből rövidült a mai névalak. Ismeretes, hogy régen érdemből nem adtak személynévet, de ott lakó, házszámszámrendelő ismert emberekről vagy a terület parcellázójáról igen. Ott pedig a XVIII. század végén kertészkedett *Lazarus Mátyás* és *Lazarus Márton*; a XIX. század elején pesti háztulajdonos volt *Lazarus György*, *L. Sándor* és *L. Naum*. 1828-ból van adat egy *L. Szilárd* nagykereskedőről, azaz közismert pesti család volt, akikről az utcát elnevezték.

A sor folytatható, illetve a hiánylista betölthető lenne további személyekkel is. Például az ismeretlennek jelzett újpesti *Szilágyi* utcáról *Ugró Gyula* polgármester várostörténetében (1932) *Szilágyi Dezső* utca-ként esik szó, a névadó tehát aligha lehet vitás. A VIII. kerületi *Szilágyi* utcának 1872-ben adtak nevet, ugyanazzal a határozattal született meg a *Kenyermező utca*, az 1479-i győztes csata színhelyére utalva. A két egyidejű névadás alapja az arra, hogy *Szilágyi Mihály* (?—1461) kormányzó, *Hunyadi Mátyás* gyámjára gondoljunk a névadás értelmezésekor.

Nem ismeretlen a pesti Szigeti Kálmán utca névadója sem. Az 1962-ben elnevezett utca névadója a környéken lakott, a helyi munkásmozgalom ismert személyisége, 1945-ben társadalmi munka végzése közben egy felrobbant háborús kézigépnél ölte meg.

VÉGÜL még egy névről, a rákoskeresztúri Régi Akadémiai telepen lévő *Varga Gyula* utcáról. 1931-ben parcellázták a *Vigyázó Sándor* által az MTA-nak ajándékozott 80 holdnyi területet, ahol *Heltai Gáspár*, *Arany János* és *Liszt Ferenc* mellett *Vargha Gyulát* is utcával tisztelték meg. *Vargha Gyula* költő három évvel korábban halt meg, versei akkoriban a tankönyvekben is helyet kaptak.

Vannak olyan nevek, amelyekről a kötet összeállítói jelzik, ugyan, hogy ki volt az illető, de hiányzanak a születési vagy halálozási dátumok, amik egyébként következetesen közölnek a név utáni zárójelben. A pesterzsébeti városalapító *Hitel Márton* például 1876-ban halt meg, az újpesti *Varázséji Béla* 1939-ben, míg a budafoki tisztiorvos, *Káldor Adolf* 1882-től 1944-ig élt. Az 1944-ben üldözötteket támogató svéd követségi titkár, *Raoul Wallenberg* nem 1945-ben halt meg, mint közlik, hanem 1947-ben.

Találkozhatunk másféle, bár nem jelentős hiányokkal is, pontosabban következetlensé-

gekkel. A Hét vezér tér és az Aradi vértanúk útjánál névsort találunk, a Magyar jakobinusok terénél ez elmaradt. A Síp utcáról megmondják, hogy eredetileg egy *Pfeiffer* nevű család vonatkozott a név, de a józsefvárosi Tavaszmező utca nem fordul elő, noha az is a hajdani *Frühlingsfeld* családra emlékeztet.

A szerzők kitértek a helyi vonatkozásokra, ami a téma természetes következménye. Ebbeli törekvéseiket azonban bőségesen gazdagítani lehetne, amire csak néhány példát említek. A rákoshegyi *Bulyovszky Gyula* író ott született, illetve feleségével, *Bulyovszki Lilla* színésznővel ott laktak. *Edison* nem véletlenül kapott utcát és teret Zuglóban, volt ott *Edison*ról elnevezett mozi is, a felaláló be is perelte a tulajdonost, mert nem kért tőle engedélyt az elnevezésre. A tulajdonost egy (!) koránára elítélték! A belvárosi *Haris* közről érdekes lett volna megtudni, hogy egészen a felszabadulásig a kereskedő család magántulajdona volt az utca, amit azal juttattak kifejezésre, hogy évenként egy napra vasráccsal lezárták. *Tóth Józsefről* nyilván érdemes a megemlékezésre, hogy 1902-ben Budafok díszpolgárává választották.

Bár a kötet egésze megbízható, a szövegezés szabatos, egy-két elírásról sem mentes. A Glück Frigyes útnál olvasathatunk például az Árpád-hegyi kilátóról; csak hogy Budán nincs Árpád-hegy, csupán a Látó-hegyen (régibben Gugger-hegy) emelkedik az Árpád-kilátó. A legelső névcikkben az *Aba* nemzetségről azt írták, hogy „őse *Aba Sámuel* magyar király (990 körül—1044)”. Ő az első kiemelkedő képviselőjük, de a krónikások *Ed* és *Edmér* kabar vezéreket nevezik meg őökként. *Szabados Sándorról* megtudjuk, hogy „fordításában jelent meg a Kommunista Párt kiáltványa”, azaz a *Marx* és *Engels* által írt *Kommunista kiáltvány*.

Tulajdonképpen nem a szerzőknek rovándó fel néhány elavult utcanév, amelyek esetében pozitívista módon, pontos adatokat közölnek. Arra gondolunk, hogy *Andrássy Gyula* és *Apponyi Albert* utcáit városszerte megszüntették, de valahogyan megelégedtek a rákoshegyi *Apponyi* utcáról és a rákoszentmihályi *Andrássy* térről. Nem érthető, miért van még utcája *Pápay Istvánnak*, *Ferenc József* érdemtelen kabinettfőnökének a Ferencvárosban. Összinté tisztelet illeti *József nádort*, aki sokat fáradozott a városfejlesztés érdekében, de felesleges, hogy névtelen rokonaira is emlékezzünk; márpedig egy rózsadombi utcáról ezt olvashatjuk az FKT jelentésében: „Az Úrge utcát... nagy nádorunk családja iránti tiszteletből, kinek egyik sarja itt lakik. Tapolcsányi utcának neveztük el.” Vajon miért őrizgetjük *Décsy József* gödöllői vagy *Ivánka Pál* váci főszolgabíró nevét Cinkotán, illetve Rákospalotán. A magam részéről felülvizsgálónak tartanám *Geduly Lajos* és *Varázséji Béla* utcáját Újpesten, *Beller Imrét* és *Benkő István*ét Rákospalotán. A csepeli Szabó utcáról nem is gondolnánk, az ugyanis az ottani Remanencia-dűlő területét parcellázó telekspekulánsra emlékeztet, már akit emlékeztet; akiről Csepelnek a felszabadulás előtti monográfusa is megvetéssel írt.

ILYEN és efféle gondolatok sorjázhathatnak elő egy — ismétlem — hasznos, szükséges, jó és szép kötet kapcsán is. S mi mindenről beszélhetnénk még! Például arról, hogy több tucat név helytelenül szerepel az utcajegyzékekben és a névtáblákon. Csak egyetlen példát a 30—40 közül: a VII. kerületi *Dembinsky* utca (így a helyesi) *Dózsa György* úti sarkán olvasható egy emléktábla *Dembinski Henrik*ről. A Bocskai és Báthori utcákat következetesen y-nal írják, *Kasztel Andrást* helyett *Kasztelli* olvasható, *Kálvin János* és *Kolumbusz Kristóf* nevét egyaránt — helytelenül — C-betűvel kezdik. Egyszer talán ezeket is helyesbíteni illenék. Még akkor is, ha nem kis költséggel jár, hiszen egy utcanevtábla a ki-függesztésig mintegy 150 forintba kerül.

Puruczki Béla